

شبيه‌سازی انسانی

از منظر حقوق خصوصی

مؤلف: مریم خاقانی

www.ketab.ir

سرشناسه: مریم خاقتی ۱۳۶۶
 عنوان: مابین آرتوگنزی و مابین آرتوگنزی و مابین آرتوگنزی
 مشخصات نشر: تهران / آموزش و سنجش / ۱۳۹۲
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۱۷۷-۳۳-۶
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 یادداشت: همسازی انسانی /
 موضوع: همسازی انسانی - قوانین و مقررات / همسازی انسانی - قد
 رده بندی کنگره: ۳۷۲/۲۱۰۶
 شماره کتابشناسی ملی: ۳۳۸۱۹۰۰

تیراژ : ۱۱۰۰ جلد
 نوبت چاپ : اول ۱۳۹۲
 قیمت : ۱۰۰۰۰ تومان
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۵۱۷۷-۳۳-۶
 رده بندی کنگره: ۳۷۲/۲۱۰۶ / ش ۱۳۹۲

نام کتاب: بررسی شیبه سازی انسانی از
 دیدگاه حقوق قضایی
 ناشر: انتشارات آموزش و سنجش
 مؤلف: مریم خاقتی
 تلفن پخش: ۰۹۳۹۱۸۵۹۰۴۳ - ۸۴۲۳۹۴۰
 پست الکترونیک:
 amoozeshsanjesh@yahoo.com

حق چاپ محفوظ و متعلق به ناشر است.

فهرست مطالب

مقدمه

۸

فصل اول: کلیات

۱۳

مبحث اول: ماهیت شبیه سازی

۱۶

گفتار اول: مفهوم شبیه سازی

۱۶

مبحث دوم: انواع شبیه سازی

۱۸

گفتار اول: شبیه سازی مولد

۱۸

الف: تفکیک بلاستوئری

۱۹

ب: شبیه سازی پیوند (انتقال) هسته‌ای

۱۹

گفتار دوم: شبیه سازی غیرمولد

۲۱

مبحث سوم: شبیه سازی در قلمرو اخلاق و دین

۲۲

گفتار اول: شبیه سازی در قلمرو اخلاق

۲۳

الف: شبیه سازی از منظر مکتب سود انگار

۲۳

ب: مکتب تکلیف‌گرا

۲۶

ج: مکتب فضیلت‌مدار

۲۶

گفتار دوم: شبیه سازی در قلمرو ادیان

۲۷

الف: شبیه سازی در اسلام

۲۹

الف-۱: دیدگاه اهل تسنن

۲۹

الف-۲: دیدگاه اهل تشیع

۳۰

- جواز مطلق شبیه سازی انسانی

۳۰

- جواز محدود

۳۱

- حرمت ثانوی شبیه سازی

۳۱

- حرمت اولی شبیه سازی

۳۲

۳۳	ب: شبیه سازی در دیدگاه مسیحیت
۳۴	ج: شبیه سازی از دیدگاه یهودیت
۳۵	مبحث چهارم: شبیه سازی در چهارچوب نهادهای بین المللی
۳۶	گفتار اول: شبیه سازی در نظام ملل متحد
۳۶	الف: مجمع عمومی
۴۰	ب: یونسکو
۴۱	ج: سازمان جهانی بهداشت
۴۲	گفتار دوم: سازمانهای منطقه‌ای
۴۲	الف: اتحادیه اروپا
۴۳	ب: شورای اروپا
۴۴	ج: سازمان اسلامی علوم پزشکی
۴۷	فصل دوم: شبیه سازی و نسب
۵۰	مبحث اول: تعریف و انواع نسب
۵۰	گفتار اول: تعریف نسب
۵۱	گفتار دوم: انواع نسب
۵۲	الف: انواع نسب ناشی از روشهای طبیعی باروری
۵۲	الف-۱: نسب ناشی از نکاح
۵۳	الف-۲: نسب ناشی از شبهه (در حکم قانونی)
۵۴	الف-۳: نسب ناشی از رابطه نامشروع
۵۴	ب: نسب ناشی از روشهای کمکی باروری
۵۵	ب-۱: نسب ناشی از روش های کمکی باروری جنسی
۵۵	- انتقال جنین
۵۶	- انتقال اسپرم
۵۶	- اهداء تخمک

- رحم جایگزین

۵۶

ب-۲: نسب ناشی از روش های کمکی باروری غیر جنسی

۵۸

مبحث دوم: اثبات نسب

۵۹

گفتار اول: مبانی نسب

۶۰

الف: نسب بیولوژیک / ژنتیک

۶۰

ب: نسب اعتباری (قراردادی)

۶۲

گفتار دوم: روشهای اثبات نسب

۶۴

الف: اماره فراش

۶۴

ب: آزمایشهای پزشکی

۶۵

ج: لعان

۶۷

د: اقرار به ابوت

۶۸

مبحث سوم: آثار حقوقی نسب

۶۹

گفتار اول: آثار غیر مالی نسب

۶۹

الف: حرمت نکاح

۶۹

ب: حضانت

۷۰

گفتار دوم: آثار مالی نسب

۷۱

الف: نفقه اقارب

۷۱

الف-۱: نفقه اولاد

۷۱

الف-۲: نفقه پدر و مادر و اجداد

۷۲

ب: توارث

۷۲

مبحث چهارم: شبیه سازی و چالش نسب

۷۳

گفتار نخست: شبیه سازی و نسب در حقوق

۷۳

۷۳	الف: شبیه‌سازی و تعریف نسب
۷۵	ب: شبیه‌سازی و آثار نسب
۷۸	گفتار دوم: شبیه‌سازی و نسب در فقه
۷۸	الف: استدلال‌ات فقهای شیعه
۸۰	ب: استدلال فقهای اهل تسنن
۸۳	فصل سوم: شبیه‌سازی و مالکیت
۸۶	مبحث اول: مفهوم حق مالکیت
۸۷	مبحث دوم: مالکیت و ارزش اقتصادی
۸۹	مبحث سوم: نظریات مربوط به مالکیت بدن
۹۰	گفتار اول: نظریه عدم مالکیت انسان بر جسم خویش
۹۰	گفتار دوم: نظریه مالکیت انسان بر جسم خویش
۹۱	گفتار سوم: نقد نظریات
۹۴	مبحث چهارم: مالکیت کلونها
۹۷	فصل چهارم: شبیه‌سازی و مالکیت فکری
۱۰۱	مبحث اول: تعریف مالکیت فکری
۱۰۱	مبحث دوم: شعب مالکیت فکری
۱۰۲	مبحث سوم: حق اختراع

۱۰۲	گفتار اول: شرایط اختراع
۱۰۳	الف: تازگی اختراع
۱۰۳	ب: ابتکاری بودن
۱۰۳	ج: صنعتی بودن
۱۰۴	د: دخالت فنی انسان
۱۰۴	ز: مشروع بودن
۱۰۵	گفتار دوم: شبیه سازی و ثبت اختراع
۱۰۸	گفتار سوم: مخترع
۱۱۰	خاتمه و پیشنهادات
۱۱۵	پیوست شماره ۱: قوانین برخی از کشورها در رابطه با شبیه سازی
۱۱۵	۱- استرالیا
۱۱۵	۲- بلژیک
۱۱۶	۳- دانمارک
۱۱۶	۴- فرانسه
۱۱۷	۵- کانادا
۱۱۷	۶- مصر
۱۱۸	پیوست شماره ۲: پرونده مور
۱۲۰	پیوست شماره ۳: کنوانسیون حقوق بشر و زیست پزشکی
۱۳۵	فهرست منابع:
۱۳۵	الف- فارسی
۱۳۸	ب- منابع لاتین
۱۴۲	ج- سایت‌ها

مقدمه

۱. شبیه‌سازی یکی از روش‌های نوین در میان روش‌های درمان ناباروری است که در آن نه تنها بارداری به روش مصنوعی حاصل می‌شود بلکه به جای سلول جنسی یک سلول جسمی و یک سلول جنسی با یکدیگر ترکیب می‌شوند و جنین حاصل به این روش وارد رحم زن می‌شود.^۱ درست است که این روش را یکی از روش‌های درمان ناباروری می‌دانیم اما نباید تصور کرد کاربرد این روش فقط در درمان ناباروری است. می‌توان اعضای بدن بیماران را شبیه‌سازی کرد تا در صورت لزوم از شبیه‌ساخته‌ها (کلون) برای پیوند اعضا بهره گرفتند. بدن این‌که خطرات ناشی از سیستم ایمنی در پیوند از بدن فرد دیگر بیماران را تهدید کند.

انواع مختلف شبیه‌سازی عبارت است از شبیه‌سازی انسانی، حیوانی و گیاهی که موضوع این کتاب به شبیه‌سازی انسانی منحصر شده است، لذا در هر مورد که واژه شبیه‌سازی به تنهایی به کار رفته است تحقیقاً منظور شبیه‌سازی انسانی است. لازم به تأکید است که شبیه‌سازی انسانی خود به انواع درمانی و غیردرمانی / تولید مثلی تقسیم می‌شود که هر یک در جای خود بررسی می‌شود.

۲. سخن از شبیه‌سازی به مراتب عمری بیشتر از تحقق شبیه‌سازی دارد که در این مسیر می‌توان فرآیند علمی شبیه‌سازی را، از یک سو، و پیشینه مباحث اخلاقی، حقوقی و اجتماعی آن را، از سویی دیگر، جست. نویسندگان رمان‌های تخیلی ظهور این روش را بسیار پیشتر از دانشمندان در رمان‌های خود پیش‌بینی کرده بودند. در همان زمان، هر چند این مسأله چندان جدی گرفته نشد و در سطح رمان باقی ماند، اما مباحث کم و بیش جدی‌ای را بر جای گذارد. جدیت و عمق این روش زمانی بیشتر شد که جان گوردون موفق شد شبیه‌سازی دوزیستان را به انجام برساند. دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ مجادلات دامنه‌دار میان اخلاقیون (مانند پال رامسی)^۲ و زیست‌شناسان (مانند جوشوا لدربرگ)^۳ را در خود

۱. صارمی، ابوطالب، بوسفیان، شروین (۱۳۸۵)، کلونینگ: دوست یا دشمن؟، مجله پزشکی قانونی، شماره ۱، دوره ۱۲، ص ۵۲.

۲ Paul Ramsey

۳ Joshua Lederberg

ثبت کرده است^۴ و در همان اوان بود که این پروژه روی موش‌ها صورت گرفت و موفقیت‌آمیز بود. از آن پس تا سال ۱۹۸۰ روی جانداران دیگر نیز به مرحله اجرا درآمد. سپس، در جولای ۱۹۹۷، گروهی از دانشمندان اسکاتلندی موفق به شبیه‌سازی نخستین پستاندار زنده شدند. گوسفندی به نام دالی با استفاده از روش انتقال هسته سلولی به دنیا آمد.^۵ اصلاح نژاد انسانی اولین تصویری بود که از شنیدن این واژه به ذهن مردم و عالمان اخلاق و حقوق می‌رسید. همین مسأله شاید زمینه‌ساز برخی کج فهمی‌ها در باب موضوع و راهکارهای پسینی آن شد اما شبیه‌سازی مزایای اندکی نداشت که نتواند در این معارضه و مقابله ایستادگی کند.

دهه ۱۹۹۰ اما زمانی است که شبیه‌سازی بیش از پیش جنبه عملی به خود می‌گیرد و اخبار پراکنده از آزمایشگاه‌های گوناگون به گوش می‌رسید که حکایت از شبیه‌سازی پستانداران و در برخی موارد انسان داشت. دالی خبرسازترین ابداع در زمینه شبیه‌سازی است که توجه جامعه جهانی را در حوزه‌های گوناگون به خود جلب کرد. این برای اولین بار بود که از سلول بالغ و تمایز یافته^۶، که اطلاعات ژنتیکی آن شکل گرفته بود، موجودی دیگر متولد می‌شد. پیش از این، از سلول‌های تمایز یافته، که اطلاعات ژنتیکی آن برنامه‌ریزی و کامل نشده بود، موجوداتی شبیه ساخته متولد شده بودند. تمام مسأله این بود که برای نخستین بار در تاریخ زیست‌فناوری، سلول‌های تمایز یافته به حالت اولیه و قبل از تمایز یافتگی خود برمی‌گشتند. یان ویلموت^۷ با این کشف خود تحولی شگرف را به وجود آورد و کم نبودند مردمانی که تحقق یافتن آرزوهای دیرینه خود، مانند صاحب فرزند شدن، باز یافتن توانایی جسمانی یا حتی شبیه‌سازی عزیز از دست رفته، را در این فناوری می‌دیدند.

۳. شناسایی یک مفهوم و بررسی پیامدهای ورود یا عدم ورود آن به جامعه انسانی ضرورت کلی انجام تحقیقات مختلف است. نمی‌توان بدون معرفت کافی نسبت به جوانب

^۴ محمدی، علی (۱۳۸۷)، شبیه‌سازی انسان: ملاحظات علمی، اخلاقی، حقوقی و فقهی، قم: نشر معارف، چاپ اول، صص ۲-۱۵۰.

^۵ ناظمی، علی و دیگران (۱۳۸۵)، شبیه‌سازی انسان، تهران: آبیژ، ص ۱۹.

^۶ همه سلول‌ها از سلول تخم به وجود می‌آیند و آن سلول اطلاعات ژنتیکی لازم برای ساخت همه پروتئین‌ها را دارد. سلول تخم توان تولید همه نوع سلول را دارد. از این سلول به اصطلاح تمایز یافته، سلول‌های تمایز یافته مانند سلول پوست، سلول عصبی و سلول گلبول قرمز پدید می‌آید که به آن سلول تمایز یافته گویند.

یک موضوع آن را وارد جامعه انسانی کرد و منتظر ماند تا اثرات خود را بر جای گذارد و سپس به تحقیق روی آن آثار پردازیم، چه بسا این اقدام دیر هنگام جامعه انسانی را به ورطه نابودی و زوال بکشاند. در شبیه‌سازی نیز بر همین منوال لازم است تمامی جوانب سنجیده شود. در این کتاب، به اقتضای موضوع آن، سعی می‌کنیم پرسش‌های مطرح در حقوق خصوصی را طرح کنیم و در صورت لزوم پاسخ‌های مقتضی را ارائه دهیم. این گونه است که می‌توانیم از پیامدهای شبیه‌سازی آگاهی یابیم و آگاهانه، به دور از هر گونه افراط یا تفریط، از ورود آن به جامعه انسانی دفاع کنیم.

اگر شبیه‌سازی تولیدی تا بدانجا پیشرفت کند می‌تواند جایگزین روش‌های موجود درمان ناباروری شود. این پیشرفت در صورتی مثبت و کارآمد خواهد بود که وضعیت حقوقی و اجتماعی این فرزند مشخص گردد. پیشگیری از بیماری و درمان بیماری‌های صعب‌العلاج از فواید و مزایای شبیه‌سازی درمانی است که نمی‌توان از آن چشم پوشید. با استفاده از شبیه‌سازی درمانی می‌توان به نیاز درمانی جامعه انسانی در حال حاضر پاسخ داد و بیماران را از مشکلاتی که دست به گریبان آنها هستند رها کنید. بیمارانی که نیاز به دریافت عضو پیوندی دارند می‌توانند با استفاده از این روش نیاز خود را برطرف کنند، بدون اینکه نگران واکنش‌های منفی دستگاه ایمنی (از جمله پس زدن عضو پیوندی) پس از عمل پیوند باشند.

۴. این کتاب بر شبیه‌سازی از منظر حقوق خصوصی متمرکز است. لذا دایره بحث محدود به شاخه‌ای از حقوق است که بنا دارد روابط میان اشخاص حقوق خصوصی را تنظیم کند. از آنجا که این شاخه از حقوق متأثر از فقه است، به فراخور بحث به مباحث فقهی مراجعه می‌شود.

۵. در فصل دوم، احکام وضعی و پرسش‌های مربوطه در باب نسب، محرمیت، ارث، نفقه مالکیت را تبیین می‌کنیم. پرسش و فرضیه‌های ما در این تحقیق منوط به فروض مختلف شبیه‌سازی است، خواه آنها را مجاز بدانیم یا غیرمجاز. در بحث از نسب به دنبال انطباق یا عدم انطباق مبنای تعاریف موجود از نسب بر تولید مثل ناشی از شبیه‌سازی یا تولد کلون انسانی هستیم. در حقیقت، در این فصل، مبنایی دیگر برای نسب ارائه می‌شود، که ممکن است مصالح آینده کودکان معصومی را که به این روش متولد می‌شوند بهتر از نسب بیولوژیک تأمین و تضمین کند.

فصل سوم به موضوع مالکیت می‌پردازد. در این فصل بررسی می‌کنیم که آیا تعریف مال با بدن یا اجزای بدن انسان هماهنگی دارد یا اساساً اطلاق مال بر بدن انسان و اجزای آن ناقض ارزش‌های بنیادین کرامت ذاتی انسان و استقلال و اراده او است. آیا راهی وجود دارد که بتوان این هر دو را جمع کرد و از بدن انسان به عنوان مال سخن گفت. در حالی که همچنان استقلال، اراده و کرامت او محفوظ بماند. اگرچه بدن انسان را می‌توان مال محسوب کرد اما باید برای احترام به ارزش‌های والای انسانی اعمال حق مالکیت را محدود و مقید به شروطی کرد. برای این منظور، بحث از رضایت اهداءکننده اجزاء بدن. از جمله اجزاء زیستی، را طرح کرده‌ایم.

در فصل پایانی، به موضوع مالکیت فکری در عرصه بیوتکنولوژی و به طور خاص شبیه‌سازی پرداخته‌ایم.

تازه بودن این موضوع سبب شده است بحث درباره پاره‌ای از موضوعات مشکل باشد. از این رو، در تمام موارد با تکیه بر منابع و اسناد موجود سخن گفته‌ایم و پاسخ‌های جامع‌تر و بیشتر در این زمینه را باید به بیشتر این فناوری موکول کرد تا زوایای آن هر چه بیشتر برای ما روشن شود.

WWW.KETABUN.COM